

poručnik dr. Herbert Slavko Lemešić. Autori su za svakoga navedenog donijeli životnu priču s osnovnim podacima (mjesto rođenja, završene škole, ratni i poratni put), što uvelike pridonosi zanimljivosti i šarolikosti kvalitetne knjige.

U sklopu obveza prema Silama osovine državni vrh NDH šalje na Istočno bojište Legiju zrakoplovstva NDH pod zapovjedništvom pukovnika Ivana Mraka. Legija je osnovana u srpnju 1941., a raspuštena u ljeto 1944. godine s izvršenih više od 5000 letova i preko 300 zračnih pobjeda. Više pilota je steklo naziv *zračni as* što znači da su srušili 10 ili više neprijateljskih zrakoplova, a vojnik Mato Dukovac imao je 40 priznatih i 5 nepriznatih pobjeda.

Knjiga *Zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.* sasvim sigurno je zanimljiva i pridonosi svojom kvalitetom suvremenoj Hrvatskoj historiografiji. Iako je tematika slabo istražena, postoji knjiga Vojislava V. Mikića, *Zrakoplovstvo NDH 1941-1945. godine* (objavljena 2000.) na koju bi trebalo, prilikom daljnjih istraživanja, obratiti pažnju. Autori su dali nesebičan trud prilikom istraživanja i knjigu posvetili, kako sami kažu, svim hrvatskim zrakoplovcima, u znak priznanja i sjećanja.

Vladimir HUZJAN

Nataša MATAUŠIĆ, *Jasenovac 1941. – 1945.: Logor smrti i radni logor*, Javna ustanova Spomen – područje Jasenovac, Jesenski i Turk, Jasenovac, Zagreb 2003., 200 str.

Knjiga povjesničarke Nataše Mataušić, više kustosice Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu i predsjednice Upravnog vijeća Spomen područja Jasenovac, prva je u izdanju biblioteke Kameni cvijet, pokrenute u proljeće 2003. u suradnji JUSP Jasenovac i zagrebačke nakladničke kuće Jesenski i Turk kao izvršnog izdavača. Druga knjiga u ovoj biblioteci *Genocid nad Romima: Jasenovac 1942.*, autorice Narcise Lengel Krizman, objavljena je istovremeno. Prema uvodnoj napomeni urednika Slavka Goldsteina, namjera je biblioteke "...objavljivati historiografska djela o logorskom sustavu Jasenovac – Stara Gradiška u vrijeme NDH 1941. – 1945. godine... (te ) pomoći da se kontroverze i nerazjašnjenosti o jasenovačkoj temi prebrode. Nastojat će se to postići smirenim, objektivnim, znanstvenoistraživačkim pristupom obilju postojeće građe, objavljivanjem nedovoljno poznate i sasvim nepoznate dokumentacije i historiografski relevantnih sjećanja... (pri čemu je)... vrhunski... kriterij istina" (str. 7). Knjiga *Jasenovac 1941. – 1945.: Logor smrti i radni logor* nastala je kao rezultat znanstvenog istraživanja temeljenog na poznavanju literature te proučavanju arhivske građe (fondovi Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Državnog arhiva u Sisku, Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu, JUSP Jasenovac, Arhiva oružanih snaga SRJ u Beogradu) i tiska, uz autoričin višegodišnji rad na organizaciji i izdavanju kataloga izložbi s tematikom jasenovačkog logorskog sustava (*Spomen – područje Jasenovac 1968. – 1999.*, Jasenovac, 1999.; *Proboj logoraša, 22. travnja 1945.*, Jasenovac 2000.; *Počeci logorskog sustava Koncentracioni logor Jasenovac, kolovoz 1941. – veljača 1942.*, Jasenovac, 2002. i dr.). Konceptijski, knjiga je organizirana u tri veće cjeline: "NDH i prvi logori", "Koncentracioni logor Jasenovac 1941. – 1945." te "Spomen – područje Jasenovac", iza kojih slijedi dodatak u obliku manjeg članka Slavka Goldsteina pod naslovom "Radna grupa Jasenovac 1945. – 1947". Djelo je opremljeno odgovarajućim znanstvenim aparatom s popisom literature i izvora te popisom ilustracija, odnosno fotografija (53 fotografije), ali uočljiv je nedostatak kazala (indeksa).

Prvi dio naslovljen "NDH i prvi logori", pisan u suautorstvu s urednikom biblioteke, obuhvaća razdoblje od kraja ožujka do druge polovine kolovoza 1941. (dakle, do početka djelovanja logorskog kompleksa Jasenovac), prikazujući na petnaestak stranica pozadinu i okolnosti uspostave NDH te zakonodavnu osnovu i izgradnju represivnog sustava, zasnovanoga na rasnoj i etničkoj netrpeljivosti te progonu političkih nepodobnika bilo koje vrste, čiji vrhunac u tom razdoblju predstavljaju logori smrti Jadovno na Velebitu i Slana na otoku Pagu.

Središnji i opsegom najveći dio knjige "Koncentracioni logor Jasenovac 1941. – 1945." na oko 110 stranica obrađuje glavni logorski sustav u NDH od prvotnog formiranja Logora I kraj sela Krapje i Logora II kraj sela Bročice u drugoj polovini kolovoza 1941., preko uspostave i djelovanja Logora III Ciglana i Stara Gradiška, do njihove propasti krajem travnja 1945. Detaljan prikaz s naglaskom na centralnu ustanovu Logor III Ciglana autorica potkrepljuje materijalom pronađenim u arhivskim fondovima spomenutih institucija, tisku te svjedočanstvima preživjelih logoraša objavljenim u različitim edicijama. Manja poglavlja u ovoj cjelini nastoje rekonstruirati tijek izgradnje, izgled te organizaciju radne službe višenamjenskog Logora III, koji je uz svoju primarnu egzekutivnu namjenu djelovao i kao industrijsko - obrtni kompleks za potrebe vojske NDH. Događaji su prikazani kronološki do sredine 1945., pri čemu je za svako godište postojanja logora iskazan broj stradalnika prema nepotpunom poimeničnom popisu žrtava rata što ga je proveo Savezni zavod za statistiku FNRJ 1964. godine, a koji autorica smatra polazištem za utvrđivanje stvarnog broja žrtava logora Jasenovac (*Žrtve rata 1941. – 1945. Popis iz 1964.*, knjige 1 – 16, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992.). Proboj logoraša 22. travnja 1945. te izgled, organizacija i život u logoru Stara Gradiška i njegova sudbina do svibnja 1945. predmet su posebnih poglavlja, kao i uvijek intrigantna i često zloupotrebljavana problematika broja žrtava jasenovačkog logorskog sustava, obrađena u prikazu znanstvenih spoznaja stečenih suvremenim istraživanjima viktimologa, povjesničara i demografa.

Treći dio "Spomen – područje Jasenovac" uz bogat izbor fotografskog materijala pruža informacije o sudbini logora nakon Drugog svjetskog rata, osnutku memorijalnog centra 1968. godine i njegovu radu do devastacije i otuđenja muzejske građe u srbijanskoj agresiji tijekom Domovinskog rata te o obnovi, aktivnostima i nastojanjima za povratom cjelokupne građe.

U dodatku "Radna grupa Jasenovac 1945. – 1947." urednik biblioteke *Kameni cvijet* Slavko Goldstein nastoji pobiti špekulacije o navodnom kontinuitetu djelovanja jasenovačkog koncentracijskog logora za pripadnike vojnih formacija NDH nakon uspostave FNRJ, ne negirajući pritom brojne žrtve novog totalitarističkog režima na širem jasenovačkom području u mjesecima nakon svibnja 1945. Pozivajući se na istraživanja povjesničara Petra Bašića, Marija Keve i Marice Karakaš te svjedočanstva mještana sela, Goldstein potvrđuje organizirani prisilni rad skupine zarobljenih pripadnika poraženih snaga na raščišćavanju terena porušenog logora i obnovi seoske infrastrukture do kraja 1947.

Knjiga Nataše Mataušić, pisana s objektivnim odmakom i utemeljena na znanstvenim istraživanjima, funkcionira kao sažeta sinteza rada najvećeg ustaškog višenamjenskog logora, a ponajprije logora smrti, pridonoseći razumijevanju problematike koja desetljećima predstavlja mit, objekt manipulacija i traumu.

Goran ARČABIĆ